

„Látok a Hargitán viharvert fenyves erdőt...”

Apám katonatörténeteiben Fiume olyan természetesen magyar város volt, mint a közeli Pápa, s már-már nevezetesebb is, hiszen ott egy olasz léghajót lőtt a tengerbe, mint a torpedó gyárat védelmező géppuskás. Magyaroknak éreztem Zágrábot is, ahol őt, a 19-es közös gyalogezred bakáját lefényképezték. Kétség sem fért Losonchoz, ahonnan, a járványkórházi ápolás után leszerelték a háborúból. De mintha mégsem lett volna magyar az egész világ, ahogy a negyvenes évek első felében eszmélkedtem, hiszen unokatestvéreim a romániai Nagylakról menekültek vissza a rokonsághoz. Anyjuk, a nagynéném, maradt csak férjével tanyai földjükön, fiai a Maroson át úszva szöktek meg a katonáskodás elől, hogy már sohase lássák a szüleiket. Inkább érdekesnek tűnt, mint hogy elgondolkoztatott volna, miért nem látom én soha a nagylaki Marcsa nénit, s még életében úgy viselkednek a gyerekei, akár az árvák, megélhetésükről egyedül gondoskodtak Pesten, Veszprémben, Pápán, és az ünnepekre, szabadságra anyjuk lánykori, falusi világába járnak vissza a világháború végéig, majd végképp szétszóródnak. Most, ha már befejezett életükre tekintek, átérzem a családra zuhant történelem következményeit, és tudom, aki Franciaországba, s az USA-ba került közülük, annak a sorsa fő okának Trianont kellett volna megneveznie. Sokat hallottam Érsekújvárról akkoriban. 1944 őszén anyám kétségbeesve emlegette, hogy a lánya után küldött téli holmi elveszett, mert a postavonatot lebombázták. Nővéremet az ottani rokon, iskolaigazgató nagybátyánk hívta a vezetése alatti liceumba. De nemsokára olyan vakáció kezdődött, melyből már sose térhetett vissza. És nemsokára sietnie kellett Kari bátyánknak is érsekújvári őslakos feleségével a dunai átkelőhöz.

A háború utolsó telének menekülő áradata félreeső falunkat sem hagyta érintetlenül, nemsokára, ahogy nővérem hazakerült Érsekújvárról, nyugatnak tartó bácskai sváb családok szálltak meg nálunk, majd a magyar katonaság lakta a falut. Hozzánk a téli hónapokra a délvidéki Kúlából való karpaszományos gyógyszerészt helyezték a feleségével, rendszeres vendégük pedig az odaválói katonatiszt lett. A főhadnagy fogságban pusztult el, a házaspár Miskolcon telepedett le, mert, ahogy később megtudtam, szülőhelyén az elsők között végezték volna ki a gyógyszerészt, mert a bácskai magyar ifjúsági mozgalom egyik vezetője volt. Nem emlékszem, gondoltam-e valamit ezekről a viszonyokról, azt hiszem, inkább úgy fogtam föl mindent, ahogy volt. Háború, légiriadók, légi csaták bevonulók, menekültek, vassisakos fotók a Futár újságban, utcakép a fehér lovon érkező Horthy Miklóssal, s a velem egyidős Horthy Istvánka irigylésre méltó szép fényképe a kalendáriumban. S a három ábra középiskolás testvéreim irkáinak borítóján: Magyarország ilyen volt, ilyen lett, ilyen lesz, ahogy a szabálytalan forma visszaalakul régi, arányos, különös élőlényként ható külsejébe. Míg változatlan marad Kogutowicz Manó térképész Nagy-Magyarországa a tanteremünk falán egészen a katolikus elemi iskola államosításáig.

A gyerekkori élmény elegendő volt ahhoz, hogy a lelkem legmélyén a történelmi Magyarországot tartsam a hazámnak. S valami szörnyű helynek a Trianon

palotát, ahol a világ legszégyenteljesebb békediktátumát aláírták. Éppen a Napkirály udvarában, ott, ahol Rákóczi Ferenc a magyarok megsegítésére várt. S még én is csodálhattam Versailles barokk pompáját, miközben tudtam, a legnagyobb büntetést a háborúért Magyarországnak kellett elviselnie „mindazokért a károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgárai az Ausztria Magyarország támadása folytán elszenvedtek.” Az országot mint a Monarchiát ítélik el, de szinte az összes büntetést a csonka országra szabják. Mintha csak azért oszlott volna föl a Monarchia, hogy az országot földarabolják, elcsatolva kétharmadát 3.3 millió magyar lakosával. De a területen ezer év alatt fölhalmozott vagyonnal is, s minden szellemi kincssel, amit nem számítanak bele a jóvátételbe. Nekem is Versailles-ban dőlt el, hogy azután minden elcsatolt hely bejárása, megismerése kínkeserves visszahódítás legyen a szívemben. Így lett az enyém Burgenlandból Németújvár, Felsőőr, Borostyánkő, Léka, Fraknó, a Felvidékről Pozsony, Somorja, Léva, Losonc, Rimaszombat, Alsósztrégova, Zólyom, Ótátrafüred, Szepesbéla, Poprád, Kassa. Eljutottam a Kárpátalján Beregszászra és Munkácsra. Erdélyből és a Partiumból megismertem Aradot, Nagyváradot, voltam Ady nyomában Csucsán, laktam Kolozsváron, Szóvátán, Csíkszeredán, fölkerestem Marosvásárhelyt, a Békás szorost, a Gyilkos tavat, Gyergyószentmiklóst, Székelyudvarhelyt, Farkaslakát, a Hargitát, Csíksomlyót, Székelykeresztúrt, átutaztam Nagyszentmiklóson is a szerbiai Óbecse felől, s a bácskai Kúlán, amit a háború alatt annyit emlegettek. De előbb lenéztem Nándorfehérvárból a Szávára Belgrád közepén. Zimony, Újvidék, Pétervárad, Szabadka, majd apám útján Fiume kikötője a Diósgyőrben öntött vastuskókkal, és a tenger Abbáziánál, mintha a nagyszülők nem létező nászútjáról nézném az élő képet. Minden, amit jelenlétemmel megjelöltem, sírig tartó országom lett, gyarapodás és veszteség ugyanakkor.

Az első veszteségérzet, mely szerint a trianoni döntésre nincs magyarázat, és fölfoghatatlan, 1966 tavaszán, első külföldre utazásom alkalmával lepett meg Záhonynál. Az írószövetség fiatal íróknak szervezett társasutazást Moszkvába, Leningrádba. Szakonyi Károly, Gyurkovics Tibor, Gáll István, Csurka István, Csukás István, Buda Ferenc s még néhányan voltunk akkor a fiatal írók. Azért említem meg a csapatot, mert csak így élhettük át valami könnyebbítő humorral azt, amíg Moszkváig jutottunk, amitől némává kellett volna válnunk. Nemcsak azért, mert egy illetéktelen birodalom magyar tájain utazunk, hanem azért is, hogy egy legyőzhetetlenül óriási erő hadizsákmányává lett testvéreinket látjuk. Ott álltunk Magyarország csonkján. Míg a vonatot a szélesebb szovjet-orsz méretű vágányra állították, abban a legalább két órában nézelődhetünk a Csap magyar nevéből szláv nyelvűvé lett Csop várótermében és az állomás körül. Mi fogadhatta volna feltűnőbben az utazó magyart, mint a várótermében a Kaukázus vagy a Pamír havas, napsütött bércei a magyar Nagyalföld síkjáról nézve a Kárpátok felé. Ez az azonnal szembeszökő nagyhatalmi jelenlét a bagaria szagú helyen egy ázsiai katonát idézett föl nekem 45-ből. S nem sok választott el attól, hogy bekebelezzen bennünket, s a magyar oldalon is cirill belükkel legyen kiírva az állomásra Záhony neve, s a helyi lakosok ne kopejkáért vegyék a kenyeret a *bleb* feliratú magazinból, mint odaát már. A hódítás egyik következménye a tudathasadásos állapot, mikor az anyanyelvől az ál-

lampolgári érintkezés folytán az idegen szavak kiiktathatatlanok, mint itt a vasútállomáson, s a szemközti boltban, ahol a kenyér neve oroszul van kiírva. Itt is megeshetne velem, ha vásárolni szeretnék, ami majd először történt a Felvidéken, Losoncon, hogy azt hittem bátran kérhetek magyarul a boltban, vagy Csíkszeredában, ahol nem merem magyarul vásárolni. De Csapon még az első tapasztalatok hatottak rám a meglepetés erejével.

Annyira belém ívódott a Kárpát-medence iskolai falitérképe, hogy látatlanban is erőszakoltam éreztem a trianoni határokat, úgy gondoltam, az államok természetes kiterjedésének követnie kellene a földrajzi tagoltságot. Akármelyik irányba utazunk, előbb érkezünk külföldre, mint ahogy a síkság befejeződné, vagy a hegység lezárulna. Települések szakadtak ketté, mint Komárom a Duna partján, Sátoraljaújhely a vasútjánál, mint hogy az Irottkő hegye félig osztrák, félig magyar lett. Ahogy az utazást Záhonytól folytattuk az Alföldön, úgy a Kiskunságból a Bácskába is már jugoszláv területen. 1967 nyarán, mikor Macedóniába utaztam ösztöndíjra, csak a határori magaslesek jelezték, s a szolgálat hangzatos jelenléte, hol vagyok. Akkor még végig Horgostól Belgrádig, az osztrák-magyar monarchia jellegzetes vasútállomásai sorakoztak, csak a sárga falak változtak szürkére már. Ugyanezt látta az ember Fiume felé is. És mintha csak ez lenne emlékeztető a magyar múltra, bár azon a vonaton, nem tudom, akadt-e rajtam kívül valaki, akinek ez eszébe jutott. Pedig a határon túl is szálltak föl magyarok, és ahogy a táj, úgy a vidék népessége is csak az országban egyre beljebb jutva vált igazán odavalósivá. Állampolgárságomat úgy vették tudomásul, mintha meg kellene bocsátaniuk. De a hatvanas évek Jugoszláviája nem szomorított el annyira, mint később, s ahogy elkeseredtem bármelyik elcsatolt országrészben járva. Úgy gondoltam, hogy a délszláv nemzetek, nemzetiségek száma és egymásrautaltsága egyenlő elbánást föltételez, de aztán észre kellett vennem azokat a belső feszültségeket, melyek az országot később szétrobbantották. Például igazi közép-európai színjáték szereplője lehettem 1967 őszén. A nemzetközi írótalálkozó résztvevőivel Belgrádból Újvidékre menet a fiatal horvát költő azért kedvelt, mert katolikusként szövetségese lehetek a „barbár, bizánci ortodox szerbek” ellen. Majd Pétervárad alá érve tisztelgésre szólított föl, álljak vigyázban Jellasics születési helyén nemzeti hősiük, a magyarok ellensége tiszteletére. Ugyanezen az úton néhány évvel később Daniló Kis magyar népdalokat énekelt velem, vagyis én juttattam eszébe a félig magyar mivoltát, a magyar éneket szláv útitársaink provokációnak vették tőlünk. Ám ezek az esetek Trianon nélkül is megtörténhettek volna, azonban az ősi előítéletek buzgása már huszadik századi mérgekkel telítődött. Mondjuk, hogy az emberek általában nem sovíniszták, de a fölszított érzelem ragályos, ádáz gyűlöletté fokozható hatalmi érdekek által. Hova tűnnek belőlem a délszláv vendéglátás kedves emlékei, ha a szrebrenicai népiirtás képeit látom? Attól pedig eszembe jut a partizánakciók megtorlására rendezett újvidéki vérengzés, s a megtorlás sokszorosa a magyar lakosság tízezerein. Az elcsatolt országrészek kimondására az irredenta lehet csak a válasz, arra pedig a veszélyérzet a magyarázat, miközben nagy erővel folyik a történelem kisajátítása, a környezet átfordítása, s a tudati, érzelmi asszimiláció. Csak azt mutatni, hangoztatni, végrehajtani, ami a meghódításra szolgál, aztán az időre bízni az idegennek tartott őslakosság

lassú, jeltelen megsemmisülését. Az anyanyelv megalázásával kezdődik, és egész fajtámat sértik bennem, ha Pozsonyban nem visz el a taxis, mert beszélni halott a barátommal feléje közeledve. Ugyanazért szolgálnak ki legutolsónak az étteremben. Bukarestben csak háromszoros sorban állás után adnak helyjegyet a pályaudvaron, mikor már franciául kérjük, de akkor is a vámosok lezárt fülkéjébe a határállomásig. Meg lehet-e ezt szokni az odavalósi őshonos magyaroknak?

Ha Nyugat-Európát járva rájövünk, milyen keveset jelentünk a világnak, már rezignáltan fogadjuk mindazt, ami velünk megalázóan kapcsolatos. Rengeteg hímes tojást találok a párizsi néprajzi múzeumban, mintha csak az lenne jellemző ránk. Vagy még ennyit sem ér magyarnak lenni, mikor Prágában a Kolozsvári testvérek sárkányölő Szent György szobrát, Bécsben a nagyszentmiklósi aranykincset román eredetűnek látom kiírva. A mi váraink Burgenlandban, az osztrák történelemben állnak, s nincs jele, hogy Németújvár, Léka, Borostyánkő, Fraknó grófjai, a Batthyány, Nádasdy, Almássy, Esterházy családok, milyen nemzethez tartoztak. Madách felvidéki szülőháza Alsósztrégován inkább szlovák költők múzeuma. Munkács várának kápolnájában, Zrínyi Ilonára emlékezve műnyomatos ikonokat találni, bár kiállították a vár fölé a turult, lenn a városban a legnagyobb szobor Cirillé és Metódé, s a 14. században letelepült ruszinok papjái, akinek népe 1910-ben 1340 fő, de ma 62 ezer, s az akkori 17 ezres háromnegyed részben magyar lakosság ma nem éri el a város 10 százalékát. Egyszerre nyilvánvaló a történelmi kétségbevonás, megsemmisítés, a demográfiai sorvasztás, asszimilálás, s a magyar műveltségi hagyomány elhallgatása. Ady múltját Csucsán, a későbbi tulajdonos, Octavian Goga árnyéka fedi el. Kinek van ereje Pozsonytól Kassáig, Munkácsig, Nagyváradtól Kolozsvárig, Szabadkától Lendváiig ezt a szégyenteljes kisajátítást elviselni? S nézni a temetők magyar neveit Németújvártól a Házsongárdig. Emlékszem a Balkán közepén szónokló újvidéki szerb költőre, aki Szerbia határát egészen a győri temetőig tágította, melyhez államilag is jogot érzett. Így csatolnák Szlovákiához a Felvidék nagy alakjait, hogy a területhez való jogukat igazolják a költő Balassi vagy a festő Mednyánszky révén? Aztán már természetes, hogy Ady Szlovákiában írta, ha a Tátrában, *A feltámadás szomorúságát*. Ám mikor a Tárpataki vízesés szivárványos robajában röpdöstem egyszer a hajnali órán, az illetékeségtől valami olyan életkedv szállt meg, amitől legyőztem krónikus nemzeti fáradtságomat. Meghatódtam, a sötétben lampionként világító gyergyói csillagok ragyogásától, hiszen így láttam otthon az őszi mező fölött is. És a Gyilkos tó felé a Békás szoros szikláin zöldellő fenyők példázhatták az élni akarást, azt az életrealitást, melyet Tamási Áron hozott valaha szülőházam téli szobájába az ő Ábelével, a fajtájával. S jöttek mások is, hogy az együvé tartozás érzése megmaradjon. Túl a tragédiákon, olyan látomásokon, amelyekre éppen Farkaslakára való zarándoklatom közben döbbsentem, és írtam:

*1981 tavaszán elindulok a búcsújárókkal,
megállok a kő-örök székely teremtmények
előtt, fejtől lebetek élő kopjafa
először-utoljára, téltemető nyílik
ábeli lányomokon, körül barázdabillegetők.*

*Elsóbajtom kis falum sírvirágát
emlékezetül, ami velünk közös
testi-lelki mobó káini gyilkolásba,
mikor nincsen már kémény, se füst a legelőn,
asszony főztje, s nincs pásztor, aki fázna.*

*Látok a Hargitán viharvert fenyves erdőt,
hegyről a völgybe irtva mind egy szálig,
egymáson vörös törzseket, mint szakadékba űzött
hanyatt és hasra lőtt végtelen bölénycsordát,
Ábel rengetegét, Ábelt, Tamási Áront.*

*Irredenta szobor: „KELET”, Budapest, Szabadság tér, 1921. január 16.
A szobor Pásztor János alkotása. (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívum,
66627-es leltári szám.)*